

Araştırma Makalesi / Research Paper

KAZAKİSTAN’DA GELENEKSEL ÇATIŞMA (KAVGA) KONULARI VE BUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

Yerzhan ARYN*

Zhanalik BALTABAYEVA**

Fikret TÜRKMEN***

Öz

Toplumsal ilişkiler; bireyler, sosyal gruplar, birey ve sosyal gruplar ile sosyal kurumlar arasındaki çok katmanlı, çok boyutlu ve çok düzeyli karmaşık ilişkilerden ibarettir. Bu karışık ilişkiler sarmalında çeşitli sebeplere bağlı olarak anlaşmazlıklar ve kavgaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bir Kazak atasözünde “Kavgasız toplum, düşmansız toprak olmaz.” denmektedir. Kazak toplumunda “toprak kavgası”, “dul kavgası”, “bedel kavgası”, “büyük baş hayvan kavgası”, “haysiyet kavgası” diye bilinen kavgalar bu tür toplumsal anlaşmazlıklara bir örnektir. Kavgalar iyi niyetli olmayan eylem, davranış ve sözlerle meydana gelen çekişmeler olup, bu tür çekişmelerde “vicdan”, “utanç”, “şeref” ve “intikam” gibi psiko-sosyal unsurlar önemli rol oynar. Birey ya da soysal gruplar şeref ve haysiyetlerini korumaya büyük özen gösterirler. Şeref ve haysiyetleri çiğnendiği vakit, çiğnenen şeref ve hasiyetinin geri alınması ya da

Geliş Tarihi/ Date Applied: 09.12.2020

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 27.01.2021

Makalenin Künyesi: Aryn, Y. - Baltabayeva, Z. -Türkmen, F. (2021). “Kazakistan’da Geleneksel Çatışma (Kavga) Konuları ve Bunların Çözüm Yolları”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 103-116.

DOI: 10.24155/tdk.2021.159

* Arş. Gör., Dr. Öğrencisi, Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü,

S. S. Kirabayev Kazak Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, earyn@mail.ru. Almatı / Kazakistan

ORCID: 0000-0001-7971-4142

** Prof. Dr., Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü, S. S. Kirabayev

Kazak Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, baltabaevazhanalik@mail.ru. Almatı / Kazakistan

ORCID: 0000-0001-9898-4818

*** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Emekli Öğretim Üyesi, turkmen.

fikret@gmail.com.

ORCID: 0000-0001-9108-2475

onarılması için mücadele ederler. Buna bağlı ortaya çıkan kavgaların çözümünde sosyal değerlerin, toplumun kabullerinin ve adaletin gözetilmesi gerekmektedir. Bu tür anlaşmazlıklar adaletle çözülmediği takdirde de toplumsal ayrışma ve çatışmalara neden olur, birlik beraberliği zedeler. Toplumda görülen çeşitli anlaşmazlık, kavga ve çatışmaların çözümünde modern yasaların yanı sıra halk hukuku dediğimiz toplumsal değer ve yargı anlayışına dayanan töre, örf, âdet ve geleneklerin de etkin işlevi vardır. Halk hukuku sosyal ilişkileri düzenleyen, toplumsal sorunları çözen etkin bir mekanizma, geçmiş kuşakların tecrübe ve deneyimlerinin bir sonucu olarak oluşturulan bir müessesedir. Geleneksel toplumlarda, özellikle kırsal kesimlerde toplumsal anlaşmazlıkların çözümünde hâlâ halk hukuku etkindir. Bu makalede Kazak toplumunda görülen toplumsal kavga/çatışmalar ve bunların çözümünde halk hukukunun uygulanma şekli ve süreci analiz edilecektir.

Anahtar sözcükler: Kazak, halk hukuku, kavga, barımta, sıyrımta.

Traditional Conflict (Quarrel) Issue and Their Solutions in Kazakhstan

Abstract

Social relations consist of multi-layered, multi-dimensional and multi-level complex relationships between individuals, social groups, individuals and social groups and social institutions. In this complex spiral of relationships, it is inevitable that conflicts and quarrels will arise for various reasons. In a Kazakh proverb it says "No society without quarrels, no land without enemies". Quarrels known as "land quarrel", "widow quarrel", "price quarrel", "cattle quarrel", "dignity quarrel" in Kazakh society are examples of such social conflicts. Quarrels are conflicts that occur with actions, behaviours and words that are not well-intentioned, and psycho-social factors such as "conscience", "shame", "honour" and "revenge" play an important role in such conflicts. Individuals or social groups take great care to protect their honour and dignity, and when their honour and dignity are violated, they struggle to restore or restore the violated honour and dignity. Social values, society's acceptance and justice must be observed in the solution of the conflicts that arise in connection with this. If such disagreements are not resolved with justice, they cause social separation and conflicts, hence put harm on the unity and solidarity. Customs, traditions and unwritten laws based on social values and social judgment have an effective function in the resolution of various disputes, quarrels and conflicts seen in the society. Folk law is an effective mechanism that regulates social relations, solves social problems, and is an institution created as a result of the experiences and experiences of past generations. In traditional societies, especially in rural areas, folk law is still effective in resolving social conflicts. In this article, the social quarrels / conflicts in Kazakh society and the application and processes of folk law in their solution will be analysed.

Keywords: Kazakh, folk law, quarrel, barymta, syrymta.

Giriş

Tamamen göçebe bir toplum olarak Kazak halkı, atalarından miras kalan gelenek ve göreneklerin temelini oluşturduğu ahlaki değerlere sıkı sıkıya bağlıdır. Dürüst ve gerçek bir hayat yaşamak isteyen Kazaklar, göçebe toplumu devletin temeli olarak benimsemiş ve doğa tarafından bahşedilmiş olan saflığı her daim bir şeref sözü olarak saklamışlardır. Ancak bireyler arasında alım satım işlemleri görülmeye başlandığından bu yana kavga ve anlaşmazlıklar da yaşanmaktadır. Bir Kazak atasözünde “Kavgasız toplum, düşmansız toprak olmaz.” denmektedir. Kazak halkının vicdanında “utanç” ve “şeref” unsurları özellikle önemlidir. Bu sebeptendir ki Kazaklar şeref ve haysiyetlerini lekelememeye özen gösterirler çünkü Kazak insanı “Ruhum vicdanıma, servetim ruhuma kurban olsun.” demektedir. “Söz kemiğe işler.” ve “Bir söz havanın, insanın kederlenmesine yeter.” gibi atasözleri Kazak halkının konuşma kültürüne ne denli önem verdiğini göstermektedir. Kazak halkı ayrıca kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve göreneklerine de oldukça bağlıdır. Misafir ağırlamak, onları masaya oturtmak, misafiri uygun bir yere yerleştirmek, hediye alıp vermek, ana yemeği servis etmek, doğumdan ölüme uygulanan gelenek ve göreneklerdir. Ayrıca insanlar görücü usulüne, kız evlendirmeye, erkek evladın düğünü yapmak gibi geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır.

Bununla birlikte böylesine hırslı, iyi huylu ve atalarının geleneklerine önem veren bir toplumda kırgınlıklar ve kavgalar da görülebilmektedir. Anlaşmazlık ve kavgaların sosyal anlamları konuya ve dâhil olan bireylere göre değişmektedir. Bu nedenle, toplumsal içerikli kavgalara, ev içinde günlük hayatta yaşanan kavgalardan daha fazla önem verilmektedir. Bu noktada, Kazak halkının her anlaşmazlığı kavga olarak adlandırmadığını da belirtmek gerekir.

Kazak halkı arasında kültürel anlamları olan kavgalar “toprak kavgası”, “dul kavgası”, “bedel kavgası”, “büyükbaş hayvan kavgası”, “haysiyet kavgası”dır. Bu kavga türlerini özel bir kültürel birim olarak kabul etmememizin nedeni, ilk olarak bunların bireylerin mal varlığı (büyükbaş hayvan, toprak), gelenek görenekler (dulluk) ya da insani değerlere bağlı olmasıdır. İkinci olarak bu kavgalar bireysel değil, toplumsal çıkarlarla ilgilidir. Üçüncü olarak ise bu kavgalar yalnızca Kazak toplumuna özgü kavramlar ya da gerçeklikler barındırmaktadır.

1. Toprak Kavgası

Kazak toplumunda bireyin kendisine ait olan toprağı isteme hakkıdır (Argynbaev, 1973). Toprak kavgası doğrudan göçebe toplumun günlük yaşam alışkanlıkları ile ilişkilidir. Göçebe toplumun temel geçim kaynağı-

nın hayvancılık olması nedeniyle hayvanlar için kışlık, yazlık ve baharlık otlaklar edinmek çok önemli bir mesele idi. Bu yerlerin tahsisi kabilelerin Büyükler Meclisi tarafından yapılmakta idi. Göçebe çevrede toprak sahipliği “atameken” adı verilen ve atalardan miras kalmış bir görenek ile yapılmakta idi. Bu bağlamda geleneksel Kazak çevrelerinde “ataların toprağı”, “göbek bağının kesildiğı yer”, “ataların gömülü olduğı yer” gibi çeşitli atasözleri gelişmiştir. Sosyal topografya (en önemli nesnelere dağlar, tepeler, ovalar, nehirler, denizlerdir) ve toponomi (adlandırılan doğal nesnelere adları) her ailenin tarihçesindeki kronolojik olaylara bağlı idi ve yüzyılları kapsayan aileler arası uygulamalar tarafından onaylanan bu durum kabile toprağının, kabilenin malı olduğunun kanıtı sayılmakta idi. Göreneklere göre her kabilenin kendi toprağına sahip olduğunu anlatan bu tarihî, ideolojik, topografik ve toponimsel kanıtlar aynı zamanda diğer kabilelerin de topraklarını tanıma zorunluluğunu beraberinde getirmekte idi. Göçebe toplumda bir kabilenin toprağına müdahil olmaya izin verilmezdi. Ve bir toprak kavgası olduğunda kavgayı başlatan taraf bu toprak ile ilgili kanıtını (atanın mezarı, kış hayvanların gübresi, dikilmiş çit, toprak bent gibi) göstermek zorundaydı. Bu işaretler toprağı kimin kullanmaya devam edeceğinin anlaşılması için kullanılmakta idi. Toprağın kime ait olduğuna karar vermeye, taraf tutmak denirdi.

Kabile içi kavgalar daha çok birbirine yakın olan avullar (köyler) arasında çıkmakta idi. Benzer kavgalar akrabalar arasında da yaşanmaktaydı. Kabile içi ya da dışı kavgalar, insanların günlük hayatlarını olumsuz etkiledikleri için bir an önce çözülmeye çalışılırdı. Bu nedenle, köyün otorite sahibi büyükleri, beyler ve aksakallar toprak kavgasının çözümünden sorumluydular. Karmaşık durumlarda zaman zaman Beyler Meclisi davet edilirdi. Kavga sırasında oluşan zararlar için ise karşı tarafa para cezası kesilirdi. Bir toprak kavgası esnasında biri ölürse ya da şiddet gösterilirse durum karmaşıklaşır ve bunun da bedeli ödenirdi.

2. Dul Kavgası

Kazak geleneklerine göre, taraflar arasında evlilik ilişkisinin tamamlanamadığı durumlarda yaşanan anlaşmazlıklardır. Dolayısıyla dul kavgası, daha önceden nişanlanmış, başlık parası ödenmiş bir kız için yaşanan mücadele ya da kocasının ölümü üzerine amengerlik” olarak adlandırılan geleneğin buyurduğu gibi onun erkek kardeşi ile evlenmeyi reddedip, kabilenin büyüklerinin onayını geri çevirerek başka bir adamla evlenen bir kadın ile ilgilidir (Argınbaev, 1973). Dul kavgası, içerik ve kapsam olarak karmaşık kavga türlerinden biridir. Bir dul kavgasını çözmek için Büyükler Meclisi ya da Beyler Meclisi toplanır ve olayın tüm detayları değerlendirilir.

Kazak halkı dul kavgasının en zor ve en çok tartışmalı kavga türlerinden olduğunu pek çok kere tecrübe etmiştir. Kazak evlilik kurumuna göre bir kız ve oğlanın evliliği görücü usulü ile gerçekleştirilmektedir. Kız ile oğlanın beşik kertmesi olduğu durumlarda kızın büyüdüğü zaman oğlan ile evlenmeyi reddetmesi ya da oğlanın beklenmedik şekilde ölümü üzerine “kalın”ın geri ödenmesi için ya da damadın yaralı ailesine bir para cezası ödenmesi hususunda gençlerin aileleri arasında kavga çıkabilmektedir. Dolayısıyla dul kavgası aile kurma geleneği ile yakından ilgili bir kavga türüdür. Eğer dul kavgasında “amengerlik” geleneğine göre çözüm bulunamazsa, Kazak toplumunda benimsendiği şekilde gelin damadın ailesi içinde evlendirilmez ise kavga büyümektedir. Bu bağlamda, “Büyük kardeş öldüğünde karısı küçük kardeşe miras kalır” ya da “Dul kadın kocasının kabilesinden ayrılmaz.” gibi sözlerde anlatıldığı gibi dul kalan kadınlar kocasının yakın yaştaki erkek kardeşi ya da bir akrabası ile evlenmelidirler. Eğer kadın “amengerlik” geleneğinin bu emrini reddederse kavga sebebi hâline gelir. Aynı zamanda dul kadının kabilesi kocanın kabilesinin miras haklarını ihlal ettiği için geleneğe göre para cezası ödemek zorunda kalır. İki kabile arasındaki gerilimi çözenin tek kurumsal şekli budur. Eğer ölen kadın ise dul kalan erkek karısının küçük ya da büyük kız kardeşi ile evlenme hakkına sahip olur. Bu durumun reddinde ise yine para cezası uygulanır.

Dul kavgasının nedenleri:

- a) Gelin ya da damadın başka bir aileden bir birey ile evlendirilmesi,
- b) Taraflardan birinin ölümü,
- c) Dul bir kadının kocasının ölümünden bir yıl sonra başka kabileden bir erkek ile evlenmesi,
- d) Düğün gecesinde gelinin bakire olmadığına anlaşılması,
- e) Nişanlı bir kızın ya da küpe takan bir kızın kaçırılması (Levshin, 1996: 366).

Kazak toplumunda bir kızın zorla kaçırılması ya da başka birinin karısına tecavüz edilmesi ölüm cezası gerektiren ciddi bir suç sayılmaktadır. Dul kavgası Aksakallar Meclisinde, mahkemede ya da Beyler Meclisinde görülmektedir. Bu kavga sırasında böyle insanlar kabilelerinin yardımını beklerler. Eğer kabileler karşılıklı anlaşmaya varamazlarsa diğer kabilelerin temsilcileri akrabalara başvururlar.

Dul kavgasında ödenen para cezası ikiye ayrılmaktadır. Birinci para cezası, evlenmeyi reddeden nişanlı kızın akrabalarından toplanır, suçlu taraf ise at ya da “shapan” şeklinde bir ceza öder. İkinci türde ise “kalın”ın

tamamı tahsil edilmekle birlikte bir (üç) dokuzluk ya da kabilenin kızlarından bir başkası ile evlenme gibi cezalar verilebilmektedir.

Eğer damat düğünden hemen önce ölürse para cezası uygulanmaz. Gelin ise “kalın” ödendiye damadın evine getirilir ve orada dul eşi olarak bir yıl boyunca yas tutmak zorundadır (Óseruly, 1995).

Dul kavgasının tarafları olan gelin ve damat, atalarının geleneklerine uymayıp “amangerlik” geleneğine göre evlenmeyi kabul etmezse büyüklerin onayını hiçe saymış olurlar ve zaman zaman toplumdan dışlanma ve bir ila üç dokuzluk para cezasına çarptırılırlar. Dolayısıyla, dul kavgası göçebe toplumun gelenek ve göreneklerine göre çözüldü. Bunun nedeni ise bu kavga türünün hem yedi kuşak geriye giden atalar sisteminin hem de cinsler arası ilişkilerin önemli bir alanı olmasıdır.

3. Büyükbaş Hayvan Kavgası

Eski Kazak toplumunda bireylerin sosyal statüsüne göre hayvanları üzerinden yaptığı bir hak talebi, mücadelesidir (Argynbaev, 1973).

3.1. Barımta (sığır sürüşü): Beyler Meclisinin baktığı davalar genellikle barımta ile ilgilidir. Kazak toplumunda sığırın ya da diğer malların bir kimse-den ödenmemiş borçlar karşılığında zorla alınmasına “barımta” denilmektedir. Bir ya da iki at çalmak “barımta” olarak nitelendirilmez iken sekiz ya da on tane atın çalınması “barımta” olarak adlandırılmaktadır. Mahkeme kararının uygulanmaması durumunda ise büyükbaş hayvanların çalınması serbesttir.

Steplerde yaşayan halklar arasında güçlü kabilelerin bireyleri zaman zaman cinayetin ya da hakaretin cezasını ödemek istemezler. Hatta Beyler Meclisine çıkmanın küçük düşürücü olduğunu bile düşünürler. Böyle bir durumda, haksızlığa uğramış olan kabilenin büyükleri tarafından “barımta” başlatma kararı alınır ve suçlu taraf cezayı ödemeye ikna edilmeye çalışılır. Taraflar uzlaştıktan sonra çalınan barımta sahibine iade edilir. Barımta açık ya da gizli bir şekilde uygulanabilir. Gizli sığır sürmede, barımtaçı (sürücü) sığır sahibini üç gün içerisinde bilgilendirmelidir. Aksi takdirde, alıkonulan sığır çalınmış olarak kabul edilir. Barımta sırasında silahlı çatışmalar çıkabilmekte, yaralanmalar, hatta ölümler meydana gelebilmektedir. Kimi zaman cemaat barımtada rol alabilmektedir.

Barımta ile çalınan hayvanlar çalınan malı olmazlar ve iade edilenler ise değerlerini kaybederler. Eski geleneğe göre, barımtada çalınan hayvanlar barımtacının malı hâline gelmezler çünkü herkes uzlaşmadan sonra onların sahibine iade edileceğini bilir.

3.2. Karımta: Eğer bir kabile çalınan hayvanlarını zorla geri alırsa, buna karımta denilmektedir. “Barımtanın varsa karımta olur.” şeklindeki atasözü

bunu anlatmaktadır. Kavganın çözümünde hem barımta hem de karımta hayvanları hesaplanmaktadır.

3.3. Kanzhuar (kan parası): Birinin ölümünden sorumlu olan taraf cezasını kabul etmediği zaman Beyler Meclisinin kararı ile karşı tarafa düzenlenen barımtaya denir. Amacına ulaşan barımta ise **kanzhuayldy** (kan temizlendi) şeklinde adlandırılır.

3.4. Sırımta: Barımta ile ilgili kavganın sonunda kaydedilen hayvanlara verilen addır. Barımta işlendikten sonra hasar gören taraf karımta sırasında çalınan hayvanlarına karşılık olarak karşı taraftan hayvan alır. Kavganın sonunda barımtada çalınan hayvanlar, karımta hesabından iade edilir ve hesaba katılmayan bu hayvanlar karşı tarafça görmezden gelinebilir. “Bilse barımta, bilmese sıırımta” deyimini bu durumu ifade etmektedir. Bu deyim “ortaya çıkarsa barımta olur, çıkmaz ise sıırımta” anlamına gelmektedir. N. Izraztsov’a göre, kanzhuar karmaşık bir görenektir, gerçekleştirilme şekli, hayvanlara ek olarak “kazanshaiu” ve “zhargy-kuralı” şeklinde görenekler de içerir.

3.5. Kazan shaiu: Suçlu taraftan ölen kişiyi yıkamak üzere kullanılan malzemeleri taşımak için kullanılan sığıra verilen addır. **Zhargy - kuralı** ise barımtacı tarafından çalınmış olan sığırlardan birinin kurban edilerek parçalarının akrabalara dağıtılmasıdır.

4. Bedel Kavgası

Kazak yasası ortaya çıktığı andan itibaren insan yaşamını ve sağlığını korumak üzere prensipler ve normlar içeren bir sistem oluşturmaya başlamıştır. Bu normlar başlangıçta “kana kan, ruha ruh” ilkesine dayandıysa bile bu prensip zaman içerisinde “ödeme değeri” kurumu ile değiştirilmiştir. Bedel ödeme ilkesi bir kişinin ölümü ya da yaralanması durumunda belirli miktarda maddi yardım yapılabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Geleneksel Kazak toplumunda bedel kavgası “Kasım Han’ın Doğru Yolu”, “Yesim Hanın’ın Eski Yolu”, “Tauke Han’ın Kurallar Bütünü” gibi belgelerde yer alan normlara göre çözüldü. Dolayısıyla, bu kanunlarda kişinin ölümü ya da yaralanması üzerine verilecek cezalar bulunmakta idi. Örneğin, göçebe Kazak toplumunu araştıran ünlü Rus bilim adamı A.I. Levshin, “Bu hükümlere göre öldürülen kişinin akrabaları katilin canını alma hakkına sahiptir ve vücudun kol, bacak, kulak gibi herhangi bir uzvunu kesen kişinin de uzvu kesilmelidir. Ancak, cezalar yargıçların ya da davacıların hükümlerine göre verilebilir ve ardından suçlu cürmü için yalnızca para cezasına çarptırılır. Katil öldürdüğü kişi için “kun” (diyet / kan parası) öder. Örneğin her öldürdüğü erkek için 1000 ram ve her kadın için 500 ram öder. Vücut uzuvlarını kesen biri ise sığır ile de ödeme yapabilir.

Başparmak 100 ram, küçük parmak ise 20 ram değerindedir.” (Qaydar, 2013: 367).

Tauke Han'ın “Kurallar Bütünü”nü araştıran ünlü bilim adamı N. Useruli'ye göre bu işlemler “Bir kişinin iki gözü de çıkarılırsa bu bir kundur; bir göz ise yarım kun sayılır; iki kulağın kesilmesi yarım kun; iki elin kesilmesi, bir kimseyi engelli kılmak tam bir kun; her parmak için onda bir kun; bir kadının iki memesini de kesmek tam bir kun; bir adamın hadım edilmesi tam kun; sert bir vuruş ile bir kimsenin bilinç kaybı yaşaması tam kun; rahme yeni düşen bebeğin zarar görmesi dokuzda bir kun, 5 aylığa kadar olan bebeklerde 3 dokuzluk; beş aylıktan büyük bebeklerde yarım kun, yeni doğanlarda ise tam kun” ödemesi şeklinde devam ettirmektedir (*Qazaqtyñ etnografialyq kategorialar*, 2011: 46).

Sultanların ve beylerin ölümü için “Kurallar Bütünü”nde yedi kun ödenmesi gerektiği yazmaktadır. Bu kanunda ayrıca başka cinayet ve yaralama şekillerine uygun cezalar bulunmaktadır. A. I. Levshin'e göre “Bir kadın kocasını öldürürse kesinlikle ölüm cezasına çarptırılacaktır, akrabalar onu affetmedikçe kun ödemesi onu kurtarmayacaktır. Hamile kadınlar bu maddeden muaf tutulmaktadır, hamileler kocalarının cinayetinden ceza almazken sonsuza kadar hor görülüp onursuz sayılmaktadırlar. Karısını öldüren erkek ise kun ödeyerek idam cezasından kurtulabilmektedir.” (Qaydar, 2013: 367).

Böylece, “Kurallar Bütünü”nde bulunan ölüm ve yaralama konusundaki neredeyse tüm cezalardan bahsetmiş bulunuyoruz. Geleneksel Kazak toplumu uzun bir süre boyunca bu prensibe dayanmakta idi. “Kun ödemesi”, “kana kan, ruha ruh” ilkesi ile birlikte yürümüş, ikisi birbirini tamamlamış, birbiri ile yarışmış, kimi zaman da birbirine zıt olarak işlemiştir. Zamanın bu iki prensibi öldürme ve yaralama ile ilgili idi. Bu o zamanlarda yaşayan ünlü beylerin kararlarında görülmektedir. Halk arasında en yüksek seviyeye ulaşmış olan Tole Bey Alibekuli'nin kararları buna örnektir. Tole Bey halkın oğlu olmakla birlikte “Kurallar Bütünü”nün düzeltilmesinde de görev almıştır. Bu kuralların yazarlarından biri olarak onun da bu kurallara uygun olarak hayatını devam ettirdiği bilinmektedir. Tole Bey bu kuralları uygulamakla kalmayıp onları öğretmiştir de. Tole Bey'in bedel kavgası hakkında verdiği kararlar sözlü tarihe ve resmî belgelere dayanarak incelenmiştir. İnsanların anılarında yaşayan bir hikâyede, bedel kavgasında rol alan Tole Bey'in sorunu nasıl hızlıca ve ustaca çözdüğü anlatılmaktadır. Tole Bey'in bu kavga ile alakalı verdiği karar insanlar arasında “Kılıcın var ise onun için bir boyun; mücevher var ise onun için bir gerdan vardır” sözü şeklinde yayılmıştır. Bu hikâyenin N. Turekulov tarafından kaydedilmiş ve A. Nysanalı tarafından yeniden yaratılmış iki versiyonu bulunmaktadır:

“Barımta sırasında Oşakti kabilesinden Mamai Zhadiger köyünden Kulnazar adlı bir genci yeni başlayan bir bedel davası yüzünden çağırttı. N. Torekulov’un versiyonunda Akbura ailesinden şair Burabai kavgayı aşağıdaki gibi anlatır:

Oşakti Kulnazar için kun ödemelisin,
Altı deve ve altı at senin borcundur.
Ayrıca, bir kız ve bir oğlan vermelisin.
Kulnazar avlusunda öldü,
Kardeşim için yasım çok büyük.
Bedelini ödemezsen kunu ödemiş olmazsın,
Eseke atını lanetler

Şairin bahsettiği Eseke, Esenbai ve Espembet adlı batırlardır. Bu sözler, Oşakti kabilesinden insanları harekete geçirmez. Yıllar geçer. 14 yaşındaki Edige bu kunu talep etmek için atına biner.” (Tórequlov, 21).

A. Nysankak versiyonunda Edige kavga üzerine Tole Bey’e gider. Oşakti kabilesinin Yaşlı Zhuz ailesinden erkekler Yadiger kabilesinin Orta Zhuz ailesinden Kulnazar’ı öldürmüş ve bunun için kun ödemişlerdir. Bunun üzerine Yadiger kabilesinin temsilcileri Tole Bey’e gider, ama bey onlar ile konuşmaz. İlk davacıyı dinler dinlemez sağ elini kaldırır; ikincisini dinleyince ise sol elini kaldırır. Ve üçüncü davacı konuşunca Tole Bey üst dudağını kaldırır, dördüncüden sonra ise alt dudağını sarkıtır. Tole Bey’den düzgün bir cevap alamayan dört davacı evine dönüp bunu akrabalarına anlatırlar. Aidabol Edige şöyle der:

- Tole Bey’in yüz ifadeleri ve hareketleri Zhadiger ailesinden dört adam için yapılmış değerlendirmeler idi. İlk iki batır söz aldığı anda kollarını kaldırması “siz iki uzun yalancısınız” anlamına gelir. Diğer iki adamın konuşması üzerine dudağını bükmesi de “akrabalarınız arasında laf taşıyorsunuz, yemekten başka bir şey bilmiyorsunuz” anlamına gelmektedir. “Siz anlamaya varabilecek kişiler değilsiniz.” Bunun üzerine insanlar Edige’nin kendisini Tole Bey’e gönderirler.

Hikâyenin bu versiyonunda Tole Bey’in karşısına çıkan kişinin karakterini tahlil edebilecek kadar bilge biri olduğu görülmektedir. Ayrıca yanına kimseyi yaklaştırmadığı, çok geçimsiz olduğu anlaşılmaktadır. (Nysanally, 1992: 36).

N. Torekulov’un versiyonunda, kavga biraz daha farklı bitmektedir. Tole Bey kararını aşağıdaki gibi verir:

“... Atalarının soyunu bizzat kim devam ettirir? Büyük büyük babalarımı kim takip eder? Kılıcın var ise onun için bir boyun bulunur, mücev-

herin var ise onun için bir gerdan bulunur. Bu da bu kavganın sonu olsun dostlar!”

Edige Tole Bey'in kararının özünü hemen anlamıştı:

- Oh, ulu yaşlı adam! Her kim ki güçlü ise, keçeyi hisseder, her kim ki bilge ise, bilgece konuşur. Tutulmamış söz, söylenmemiş doğrudur. Bir kere karar verdin mi onu gerçekleştirmen gerekir, dedi.

... Ertesi gün Oşakti kabilesi, çeyizle birlikte altı deveyi yükleyerek, Mamai Zhadiger köyüne gelini gönderdi” (Töreçulov, 1992: 21).

Bu örnekte üzerinde durmak gereken iki nokta bulunmaktadır. Öncelikle, Tole Bey bu kavga için önceden hazırlıklı idi ve çözümü çok hızlı bir şekilde buldu. Tole Bey laf kalabalığı yapmadan, “Kılıcın var ise onun için bir boyun bulunur, mücevherin var ise onun için bir gerdan bulunur.” sözünü ile kararını ifade etmiştir. Tole Bey Oşakti kabilesinin suçunu kabul etmediğini fark etmiş, kavga ile ilgili olan tavırlarını anlamıştır, “kan dökmeye” de “kun ödemeye” de hazırlardır. Tole Bey Edige'nin ona “kana kan” ilkesi ile gelmediğini anlamış, ona “kun ödemesi” gerektiğini “Mücevherin var ise onun için bir gerdan bulunur.” sözleri ile anlatırken, “kun”un çeyiz ile gelen bir gelin olması gerektiğini anlatmıştır.

A. Nysanaly'nin versiyonuna göre ikinci nokta ise, Tole Bey'in Edige'ye “Karar senden, uygulaması bizden.” demesidir. Açıkça görülüyor ki, bu sözlerle Tole Bey “kun” ile ilgili kararın Edige'nin kendisinden geldiğini ve Oşakti kabilesinin onunla hemfikir olduğunu ifade etmiştir. N. Turekulov'a göre, Edige bu sözleri Tole Bey'e söyler, çünkü bu versiyonda “kun” ödeme kararı Tole Beyin kendisi tarafından verilmiştir. Bu nedenle, Edige Tole Bey tarafından yapılmış olsa bile karar senin tarafından verilmiştir.” der.

Genel olarak, bu kavga Tole Bey'in aileler arasında çözüm bulmamış olan kavgaları sonuçlandırma yeteneğine sahip olan büyük bir bilge olduğunu gösterir.

Hafızalardaki hikâyelerden birinde Tole Bey'in bir bedel kavgasında yer alıp onu nasıl hızlıca ve büyük bir beceri ile çözdüğü anlatılmaktadır. Onun bu kararı insanlar arasında şu sözlerle hatırlanmaktadır: “Kılıcın var ise onun için bir boyun bulunur, mücevherin var ise onun için bir gerdan bulunur.”

5. Haysiyet Kavgası

Toplumlarda kavgalar yalnızca manevi nedenlerden ya da hayvanlar hakkında değil haysiyet yüzünden de çıkabilir, çünkü idareciler, halkı yalnızca maddi olarak değil manevi olarak da baskı altına alabilmektedir. Ki-

mileri hayvanlarını, kimileri ise insanlarını kaybetmektedir. Kazak toplumunda kadının aşağılanması, fakire zulmedilmesi ve bekârların hor görülmesi gibi durumlar da mevcuttur. Halktan kimseler tehlikeli bir düşmanın ya da acımasız bir yöneticinin karşısında onlara güçlerinin yetmeyeceğini fark ederek sessiz kalmaktadırlar.

Zhagalbaily Zhantai adında zengin bir adam hizmetlisi Kuatbek'i darp ederek kafasını çatlatmıştır. Kuatbek, Zhantai'in yumruklarından korunmak için elini salladığında onun dişine zarar vermiştir. Zhantai, onu darp etmiş olmasına rağmen ünlü beyleri çağırıp ona ceza vermelerini istemiştir. Kuatbek de şu sözleri söylemiştir:

Zhagalbaily Zhantai Kanzhygaly Bogenbai için çalışıyordum,	
Bir sığa için.	Gür sesli Kazıbek,
Bana yemek vermedi,	Koşkar'ın oğlu Janıbek!
Kafamı patlattı.	Biriniz çekiç, diğeriniz sandıksınız,
Kendimi korumaya çalışırken,	Ben doğruları söylüyorum,
Elim dişlerine dokundu.	Siz adaletlisiniz,
Karakerei Kabanbai,	Ama bunun öbür dünyası da var!

Ardından dört bey mütalaadan sonra “doğru söyleyene ceza verilmez” şeklinde bir karar alıp kavgayı sonuçsuz bırakmışlardır. Kuatbek'in bu sözlerinden, çok az bir paraya çalıştıklarını, işverenlerin onlara yemek vermediğini, korkunç koşullarda çalıştıklarını ve zenginlerin hizmetçileri ile alay ettiklerini görmekteyiz. Kuatbek iddialarını ifade edebilmesini sağlayan cesareti sebebi ile kurtulabilmiştir. Beyler bu fakir ve dürüst adamı cezalandıramamışlar ancak Zhantai adlı zengin adamı da suçlayamamışlardır.

Bireyler arasındaki haysiyet kavgası yalnızca onurun zedelenmesi ile sınırlı değildir. Toprak kavgası olsun, dul kavgası, bedel kavgası, büyükbaş hayvan kavgası gibi tüm kavgalarda maddi çatışmaların yanı sıra haysiyet için de savaş verilmektedir. Özellikle kabileler arasında çıkan kavgaları çözerken temsilcilerden biri ailesinin şerefini korumaktan sorumludur, çünkü toprak bütünlüğü, halkın bağımsızlığı, her bireyin kendini ve dürüstçe kazanarak edindiği mallarını yönetme hakkı her halkın ebedî arzusu, onuru ve şerefi olarak görülmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca göçebe ve cüzler hâlinde yaşayan Kazak boyları, kendi aralarında yaşadıkları toplumsal anlaşmazlıkları, sözlü kültürlerinde saklaya geldikleri geleneksel hukuk ilkelerine göre çözümlenmişlerdir. Kazak boyları, daha başka bir ifade ile cüzleri arasında başta olmak üzere boy içindeki sülaleler ve aileler arasında çok çeşitli anlaşmazlıklar ve dolaylı-

sıyla kavgalar görülebilmektedir. Kazaklar arasında öne çıkan anlaşmazlıkların büyük oranda toprakların paylaşımı ve kullanımı, eşi ölen kadın veya erkeğin geleceği, hayvanlar üzerinde hak sahipliği, yaralama ve ölüm hâllerindeki diyetler ve haysiyetin korunması gibi hususlar üzerine olduğu tespit edilmiştir. Bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasında toplumun ileri gelenlerinin görüşleri ve bu konuda eskiden kalma ve kanun olarak kabul edilen bazı belgeler etkili olmaktadır. Günümüzde Kazak toplumunda yazılı kanunlar hayatın önemli bir kısmını düzenlemekle birlikte köklü bir tarihî geçmişe sahip geleneksel hukukun toplum üzerindeki etkisinin sürdüğünü söylemek mümkündür. Hatta Kazak toplumunun günümüz şartlarında karşılaştığı yeni durumlar karşısında dahi gelenekten getirdiği hukuk birikimini kullanmakta kararlı ve bu sayede yeni şartlar içinde bile atalardan kalma değerleri ve kuralları yaşatma gayreti içinde oldukları görülmektedir.

Kaynakça

- Argynbaev, H. (1973). *Qazaq halqyndaǵy semia men neke (tarihi - etnografialyq sholý)*. Almaty.
- Levshin, A. I. (1996). *Opisanie kirgiz-kazachikh ili kirgiz-kaisatskih ord i stepi / Pod obshchei redaktsiei akademika M.K.Kozybaieva.* - Almaty: Sanat.
- Nysanaly, A. (1992). *Úsh paigambar /Qurast.* Almaty: Dáyir.
- Óseruly, N. (1995). *Jeti jarǵy.* Almaty.
- Qaydar, Á. (2013). *Qazaqtar ana tili áleminde. Etnolingvistikalıq sózdik.* II tom. Qoǵam. – Almaty, «Sardar» baspa.
- Qazaqtyn etnografialyq kategorialar, uǵymdar men ataýlarynyń dástúrli júiesi.* (2011). III tom. Almaty.
- Tórequlov, N. (1992) *Tóle bi. Bilikteri, tolǵaýlary, tapqyrlyqtary, sheshendik sózderi, ósietteri.* – Almaty: Dáyir.

Extended Summary

Social relations consist of multi-layered, multi-dimensional and multi-level complex relationships between individuals, social groups, individuals and social groups and social institutions. In this complex spiral of relationships, it is inevitable that conflicts and quarrels will arise from various reasons. In a Kazakh proverb it says that “No society without quarrels, no land without enemies”. Quarrels known as “land quarrel”, “widow quarrel”, “price quarrel”, “cattle quarrel”, “dignity quarrel” in Kazakh society are examples of such social conflicts. Quarrels are conflicts that occur with actions, behaviours and words that are not well-intentioned, and psycho-social factors such as “conscience”, “shame”, “honour” and “revenge” play an important role in such conflicts. Individuals or social groups take great care to protect their honour and dignity, and when their honour and dignity are violated, they struggle to restore the violated honour and dignity. Social values, society’s acceptance and justice must be observed in the solution of the conflicts that arise in connection with this. If such disagreements are not resolved with justice, they cause social separation and conflicts, hence put harm on the unity and solidarity. Customs, traditions and unwritten laws based on social values and social judgment have an effective function in the resolution of various disputes, quarrels and conflicts seen in the society. Folk law is an effective mechanism that regulates social relations, settles social disputes, and is an institution created as a result of the experiences of past generations. In traditional societies, especially in rural areas, folk law is still effective in resolving social conflicts. In this article, the social quarrels / conflicts in Kazakh society and the application and processes of folk law will be analysed.

The fights that have cultural meanings among Kazakh people are “land fight”, “widow fight”, “price fight”, “cattle fight”, “dignity fight”.

Land Struggle: Land ownership in the nomadic environment was carried out by a tradition inherited from the ancestors called “Atameken”. In this context, various proverbs such as “the land of the ancestors”, “the place where the umbilical cord is cut”, “the place where the ancestors are buried” have developed in traditional Kazakh circles. In the nomadic society it was not allowed to be involved in the matters related to a tribe’s lands. And when there was a quarrel over the land, the party that started the fight had to show its evidence of the land in question (such as the ancestor’s grave, the winter animal manure, the planted fence, the earth embankment). Intra-tribal fights mostly took place between villages (awyls) close to each other. Similar fights were taking place between relatives. Fights within and outside the tribal were attempted to be resolved as soon as they negatively affected people’s daily lives. Hence, the authoritative elders of the village, the gentlemen, and the *aqsaqals* were responsible for the resolution of the land dispute. From time to time, the “Gentlemen Council” was invited in complex situations. For the damages incurred during the fight, the other party was fined. If someone died or violence was shown during a land fight, the situation would be complicated and the price would be paid.

Widow fight: According to Kazakh traditions, it is a dispute between the parties when the marital relationship cannot be completed. Thus, the fight for widows is about the struggle for a girl who has been engaged and paid for the bride price, or a woman who refuses to marry her brother, refusing to marry her brother, as the tradition called “amengerlik” upon the death of her husband, and marries another man by rejecting the approval of the elders of the tribe. Widow fight was resolved according to the traditions and customs of the nomadic society. The reason for this is that this type of fighting is an important area of both the ancestral system going back seven generations and the relations between the genders.

Animal fight: The lawsuits dealt with by the gentlemen’s assembly are generally related to the “barymta”. In Kazakh societies, forcibly taking cattle or other goods from a person for unpaid debts is called “barymta”. If a tribe takes back their stolen animals by force, this is called “karymta”.

Struggle for cost: From the moment the Kazakh law came into existence, it started to establish a system that includes principles and norms to protect human life and health. Although these norms were initially based on the principle of “blood to blood, soul to soul”, this principle was replaced by the institution of “payment value” in time. The principle of compensation has led to the idea that a certain amount of financial assistance can be made in case of death or injury of a person.

Fight for dignity: In societies, quarrels can arise not only for moral reasons or about animals but also for dignity, because rulers can oppress people not only financially but also spiritually. Some lose their animals, others lose their people. In Kazakh society, there are cases such as humiliation of women, persecution of the poor, and despise of single people. The struggle for dignity between individuals is not limited to denial of honour. In all fights such as land fight, widow fight, price fight, cattle fight, there is a war for dignity as well as material conflicts.

As a result, it has been determined that the most prominent disagreements among Kazakhs are about the sharing and use of land, the future of the woman or man whose husband has died, the right ownership of animals, the penalty in cases of injury and death, and the protection of dignity. The opinions of the prominents of the society and some documents that are old and accepted as laws on this issue are effective in the elimination of these conflicts. Today, although written laws regulate a significant part of life in Kazakh society, it is possible to say that traditional law, which has a deep-rooted historical past, continues to have an effect on society.